ಜರ್ಮನಿಯ ನಾಟಕಕಾರ ಬರ್ಟೋಲ್ಟ್ ಬ್ರೆಕ್ಟ್, ಹಿಟ್ಲರ್ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮನೋಭಾವದ ಚಿಂತಕರಿಗೆ ಎದುರಾಗಲಿದ್ದ ಕಿರುಕುಳಗಳನ್ನು ಮೊದಲೇ ಊಹಿಸಿ 1933ರ ಫೆಬ್ರುವರಿ 28ನೇ ತಾರೀಕು ಬರ್ಲಿನ್ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ.

'ಜರ್ಮನಿ ತಲುಪಿದಾಗ ನನಗೆ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷ. ಮರಳುವಾಗ ಇಪ್ಪತ್ಮೂರು ವರ್ಷ. ಅದು ತುಂಬು ಚೈತನ್ಯದ ವಯಸ್ಸು' ಎಂದು ಲೋಹಿಯಾ ಮುಂದೊಮ್ಮೆ ಬರೆದರು. ಲೋಹಿಯಾ ಜರ್ಮನಿಯಲ್ಲಿ ಓದಿದ ಮಾರ್ಕ್ಸ್‌ವಾದ ಹಾಗೂ ಸಮಾಜವಾದದ ಧಾರೆಗಳು, ಒಡನಾಡಿದ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಅವರು ಮುಂದೆ ಭಾರತಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಮಾಜವಾದವನ್ನು, ಸಮಾಜವಾದಿ ಪಕ್ಷವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾದ ತಳಹದಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟವು.

ಲೋಹಿಯಾ ಮದ್ರಾಸ್ ಬಂದರಿಗೆ ಬಂದಿಳಿದಾಗ ಅಕ್ಷರಶಃ ಬರಿಗೈಯಲ್ಲಿದ್ದರು. ಕಾರಣ, ಅವರೆಗೆ ಅವರು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದ, ಕೊಂಡು ತಂದಿದ್ದ ಮಹತ್ವದ ಪುಸ್ತಕಗಳು, ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳೆಲ್ಲ ನಿಗೂಢವಾಗಿ ಜಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದವು. ಲೋಹಿಯಾಗಿಂತ ಮೊದಲು, ಕೊಲಂಬಿಯಾದಲ್ಲಿ ಓದಿ, 1917ರಲ್ಲಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಬಂದ ಡಾ. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ಕಾಣೆಯಾಗಿದ್ದು ನೆನಪಾಗುತ್ತದೆ. ಭೌತಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಜಪ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೇನಂತೆ! ಬೌದ್ಧಿಕ ಜ್ಞಾನ ಯಾರ ಜಪ್ತಿಗೂ ಸಿಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ! ಆದರೆ ಅಂದಿನ ಬರಿಗೈ ಸ್ಥಿತಿ ತಮ್ಮ ಜೀವಿತದ ಕೊನೆಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಮುಂದುವರಿಯಬಹುದೆಂದು ಲೋಹಿಯಾ ಊಹಿಸಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಕಡಲ ತೀರದಿಂದ ಲೋಹಿಯಾ 'ದ ಹಿಂದು' ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ಆಫೀಸ್ ತಲುಪಿದರು. ಆಫೀಸ್ ಹೊಕ್ಕವರೇ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಪಾದಕೀಯ ವಿಭಾಗದ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ 'ಪೆನ್ನು, ಪೇಪರ್ ಕೊಡಿ. ಹಿಟ್ಲರ್ ಬಗ್ಗೆ ಲೇಖನ ಬರೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ' ಎಂದರು. ತರುಣನ ಗತ್ತು ಕಂಡು ಚಕಿತಗೊಂಡ ಸಂಪಾದಕೀಯ ವಿಭಾಗದ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬರು ಪೆನ್ನು, ಪೇಪರ್ ಕೊಟ್ಟರು. ಲೋಹಿಯಾ ಜರ್ಮನಿಯಲ್ಲಿ ಖುದ್ದು ಕಂಡ ಅನುಭವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ 'ಹಿಟ್ಲರಿಸಂ ಇನ್ ಜರ್ಮನಿ: ಹೌ ಲಾಂಗ್ ವಿಲ್ ಇಟ್ ಗೋ ಆನ್?' ಎಂಬ ಲೇಖನ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರು.

ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟ್ ಹಾಗೂ ಪ್ರಜಾಸತ್ತಾತ್ಮಕ ಸಂಘಟನೆಗಳನ್ನು ರಾಷ್ಟ್ರವಿರೋಧಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳೆಂದು ಜರೆಯುತ್ತಾ ಹಿಟ್ಲರ್ ಆ ಸಂಘಟನೆಗಳನ್ನು ಹೊಸಕಿ ಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದ ಲೋಹಿಯಾ, ಹಿಟ್ಲರ್ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಎಷ್ಟು ಕಾಲ ಉಳಿಯಬಲ್ಲದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲೆತ್ನಿಸಿದ್ದರು. ಹಿಟ್ಲರ್ ತನ್ನ ಭಾಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಜರ್ಮನಿಯ ಹುಸಿ ವೈಭವೀಕರಣದ ಪದಗಳನ್ನು ಲೋಹಿಯಾ ಹೆಕ್ಕಿ ತೋರಿಸಿದರು: 'ಜರ್ಮನಿಯ ವೈಭವದ ಚರಿತ್ರೆ', 'ರಾಷ್ಟ್ರದ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಹೆಮ್ಮೆ', 'ನಮ್ಮ ಅದ್ಭುತ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ', 'ಜರ್ಮನ್ ಜನಾಂಗದ ಅಂತಸ್ತು...' ಇತ್ಯಾದಿ.

ಹಿಟ್ಲರ್‌ನ ಈ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಿತ ಪದಪುಂಜಗಳು ಜರ್ಮನ್ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿಸಿದ ರೀತಿ; ಜರ್ಮನಿಯ ವೈಭವೀಕರಣದ ಹುಸಿ ಭಾಷೆಯ ಜೊತೆಜೊತೆಗೇ ಕಮ್ಯುನಿಸ್ಟ್ ಹಾಗೂ ಸೋಷಲಿಸ್ಟರನ್ನು ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುವ ಹೀನ ಭಾಷೆ – ಇವೆಲ್ಲದರ ಮೂಲಕ ಹಿಟ್ಲರ್ ಅಧಿಕಾರ ಹಿಡಿದ ರೀತಿಯನ್ನು ಲೋಹಿಯಾ ಚರ್ಚಿಸಿದರು. ಒಂದೆಡೆ ಜರ್ಮನ್ನರನ್ನು ಉದ್ರೇಕಿಸುವ ಪ್ರಚಾರ ಭಾಷಣಗಳ ಅಬ್ಬರ; ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ, 'ನಿರುದ್ಯೋಗವನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸುತ್ತೇನೆ'; 'ಪ್ರತಿ ಕೈಗೂ ಕೆಲಸ ಮತ್ತು ರೊಟ್ಟಿ'; 'ಮನೆ ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ಅಧಿಕ ಲಾಭ, ಬಾಡಿಗೆದಾರನಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಬಾಡಿಗೆ'; 'ಕೈಗಾರಿಕೆಗೆ ಅಧಿಕ ಲಾಭ, ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಬಳ, ಉತ್ತಮ ಸವಲತ್ತು...' ಈ ಥರದ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳು ಜರ್ಮನರು ಹಿಟ್ಲರ್ ಕಡೆಗೆ ವಾಲುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಲೋಹಿಯಾ ಗುರುತಿಸಿದರು.

ಹಿಟ್ಲರನ ಚೀರುದನಿಯ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳ ಪರಿಣಾಮ ಒಂದೆಡೆಯಿದ್ದರೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿ ಕೈಗಾರಿಕೋದ್ಯಮಿಗಳ ಬೆಂಬಲವೂ ಹಿಟ್ಲರ್‌ಗಿತ್ತು. ಜರ್ಮನಿ ಈಗಾಗಲೇ ಸೋತ ಭೂವಲಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿದೆ ಎಂಬ ಹಿಟ್ಲರ್ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಕೂಡ ಅವನಿಗೆ ನೆರವಾದಂತಿತ್ತು; ಆದರೆ ಸೋತ ಭೂವಲಯಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಹಿಟ್ಲರ್‌ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಲೋಹಿಯಾ ಅನುಮಾನ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಹಿಟ್ಲರ್‌ನ 'ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಸ್ಟಂಟ್' ಅವನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನವಾಗಿದ್ದನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದರು; ಇಷ್ಟಾಗಿಯೂ ನಾಝಿಗಳ ಆರ್ಥಿಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ವೈಫಲ್ಯ ಒಂದೇ ವಿರೋಧ ಪಕ್ಷಗಳ ಎದುರಿಗಿರುವ ಆಶಾಕಿರಣ; ಆದರೆ ಇವತ್ತಿನ ಜಾಗತಿಕ ಆರ್ಥಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದನ್ನೂ ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ ಎಂದು ಲೋಹಿಯಾ ತಮ್ಮ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದರು.

ಜರ್ಮನಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ್ದ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಹಿಯಾರಲ್ಲಿ ಮೈಗೂಡಿದ್ದ ಖಚಿತತೆ, ಸ್ಪಷ್ಟತೆ, ಆಳ ಎಲ್ಲವೂ ಈ ಬರಹದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಮುಂದೆ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳ ಪ್ರಬುದ್ಧ ವಿಶ್ಲೇಷಕರಾದ ಲೋಹಿಯಾರ ಪ್ರಖರ ರಾಜಕೀಯ ಜ್ಞಾನ ಅವರು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಮರಳಿ ಬಂದ ದಿನ ಯಾವ ಟಿಪ್ಪಣಿಯ ನೆರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೆದ ಮೊದಲ ಬರಹದಲ್ಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು. ತರುಣ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಯ ಪ್ರಖರ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಲೇಖನವನ್ನು ಸಂಪಾದಕರು ಪ್ರಕಟಣೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು. ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿ ಸಂಭಾವನೆ ಲೋಹಿಯಾ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ತಲುಪಲು ಸಾಕಾಗಿತ್ತು! ಲೋಹಿಯಾರನ್ನು ಆ ಸಂಪಾದಕೀಯ ವಿಭಾಗದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಂಜೆ ಮನೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದರು. ಸಂಭಾವನೆಯ ಹಣದಲ್ಲೇ ಹೂಗುಚ್ಛವನ್ನೂ ಕೊಂಡು ಲೋಹಿಯಾ ಅವರ ಮನೆಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಟ್ಟರು. ಈ ಗೆಳೆತನ ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯಿತು. ಲೋಹಿಯಾ ಬರಹ 25 ಮಾರ್ಚ್ 1933ರ 'ದ ಹಿಂದು' ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು.

ಲೋಹಿಯಾ ಮದ್ರಾಸಿನಿಂದ ಕಲ್ಕತ್ತಾಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ರೈಲು ಗಾಡಿ ಹತ್ತುವ ಮುನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಏನೇನಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಹಲವಾರು ಹಳೆಯ, ಹೊಸ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳು, ವಾರಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸಿದರು. ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರೋ ಅದೇ ಕಲ್ಕತ್ತಾಕ್ಕೆ ಲೋಹಿಯಾ ವಾಪಸ್ ಬಂದಿಳಿದರು.

ಆಳವಾದ ಅಕಡೆಮಿಕ್ ಅಧ್ಯಯನ ಲೋಹಿಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ತಂದಿತ್ತು. ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಲೋಚನೆ, ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿಲುವುಗಳ ತರುಣ ಸಮಾಜವಾದಿಯಾಗಿ ಲೋಹಿಯಾ ದೇಶಕ್ಕೆ ಮರಳಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅವರ ಮುಂದಿನ ಬದುಕಿನ ದಾರಿ, ಗುರಿಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದವು. 'ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಅಂತೂ ಆಗಲ್ಲ' ಎಂದು ಮರಳಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದ ಇಪ್ಪತ್ಮೂರು ವರ್ಷದ ತರುಣ ಲೋಹಿಯಾ ಬದುಕಲು ದುಡಿಯಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು.

ಲೋಹಿಯಾರ ಗೆಳೆಯರು, ಪರಿಚಿತರು ಅವರನ್ನು 'ಡಾಕ್ಟರ್' ಎನ್ನತೊಡಗಿದರು. ಅದು ಲೋಹಿಯಾಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. 'ಹಾಗೆ ಕರೆಯಬೇಡಿ' ಎಂದರೂ ಜನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಬರಬರುತ್ತಾ ಲೋಹಿಯಾ ಜನರ ಬಾಯಲ್ಲಿ 'ಡಾಕ್ಟರ್ ಸಾಹಬ್', 'ಡಾಕ್ಟರ್ ಸಾಹೇಬ್' ಆದರು.

ಆದರೆ ಅವರು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಡಾಕ್ಟರೇಟ್ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧದ ಕತೆ ಮುಂದೇನಾಯಿತು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಲೋಹಿಯಾ ವಿಚಾರಿಸಲು ಹೋದಂತಿಲ್ಲ. ಅದರ ಅಗತ್ಯವೂ ಅವರಿಗೆ ಕಾಣಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಕತೆಯ ಎಳೆಯನ್ನು ಮುಂದೊಮ್ಮೆ ನೋಡೋಣ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯುವುದೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದ ಲೋಹಿಯಾ ಉದ್ಯೋಗದ ಬಗ್ಗೆ ಯೋಚಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅಪ್ಪ ಹೀರಾಲಾಲ್ ಉದ್ಯೋಗ ಹಿಡಿಯಲು ಹೇಳಿದರು. ಗೆಳೆಯರೊಬ್ಬರು, 'ನೀವು ಹಿಂದೆ ಇಂಟರ್‌ಮೀಡಿಯೆಟ್ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬನಾರಸ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಅಧ್ಯಾಪಕರ ಹುದ್ದೆ ಖಾಲಿ ಇದೆ. ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ' ಎಂದರು. ಲೋಹಿಯಾ ಬನಾರಸ್ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಉಪಕುಲಪತಿ ಪಂಡಿತ್ ಮದನಮೋಹನ ಮಾಳವೀಯರನ್ನು ಕಂಡರು. ಲೋಹಿಯಾಗೆ ಕೆಲಸ ಕೊಡಲು ಮಾಳವೀಯ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ.

ಈ ನಡುವೆ ಲೋಹಿಯಾಗೆ ಬಿರ್ಲಾ ಕುಟುಂಬದ ಕೈಗಾರಿಕೋದ್ಯಮಿ ರಾಮೇಶ್ವರ ಬಿರ್ಲಾರ ಪರಿಚಯವಾಯಿತು. ಬಿರ್ಲಾ ಲೋಹಿಯಾರನ್ನು ತಮ್ಮ ಸೆಕ್ರೆಟರಿಯಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡರು; ಲೋಹಿಯಾರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಆ ಕೆಲಸ ಒಗ್ಗಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟರು. ಸವಿನಯ ಕಾನೂನುಭಂಗ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲೂ ತೊಡಗಿದರು.

ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ದತ್ತುಪುತ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಜಮ್ನಾಲಾಲ್ ಬಜಾಜ್ ಲೋಹಿಯಾರನ್ನು ತಮ್ಮ ವಲಯಕ್ಕೆ